

Symbolika kościoła ewangelicko-augsburskiego z Bytomia-Bobrka Próba interpretacji

Dagmara Stokowski

Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”

Obiekty sakralne przez wieki pełniły wiele funkcji. Były nie tylko miejscem spotkań wiernych, ich domem i schronieniem, ale także przestrzenią, gdzie przenikały się dwa światy – ziemski i boski – *sacrum* i *profanum*. Z tego powodu niezmiernie ważne są nie tylko elementy wyposażenia służące w sposób bezpośredni i oczywisty, ale także treści symboliczne, które decydowały o dokonywanych wyborach w zakresie kolorystyki, ornamentyki, ikonografii. Warto próbować je odnaleźć i odczytać, aby cały budynek, jego wygląd zewnętrzny oraz wnętrze zyskiwały na sile oddziaływania. Należy jednak mieć na uwadze, że zaproponowane w artykule sposoby interpretacji architektury, wystroju i wyposażenia kościoła nie są jedynymi – potencjalnych możliwości w tym zakresie jest bowiem wiele. Mając też na uwadze tymczasowy, fabryczny charakter budynku trudno spodziewać się wyrafinowanego programu dekoratorskiego, wskazać można zatem jedynie pewne skojarzenia, które nasuwają się w związku z dokonanymi wyborami¹.

■ 1 Nie przez przypadek kościół z Bytomia-Bobrka powstał z półfabrykatów. Firma „Christoph&Unmack” AG specjalizowała się we wznoszeniu tanich budynków. Prawdopodobnie właśnie to przesądziło o wyborze technologii przez nią stosowanej. Kościół miał powstać szybko i za stosunkowo niewielką kwotę. Jego warstwa symboliczna prawdopodobnie nie miała aż tak wielkiego znaczenia, jednak mimo tego jest ona w kościele dostrzegalna: rozmowa z ks. dr. Hansem-Wilhelmem Pietzem, zam. w Goerlitz, 2017 r.

Kościół z Bytomia-Bobrka, którego wnętrze jest przedmiotem rozważań w niniejszym artykule, wzniesiony został w roku 1932 dla niemieckojęzycznego zboru pracowników pobliskiej huty w Bobrku – dzisiejszej dzielnicy Bytomia. Pierwotnie był filią parafii w Miechowicach. Jest to jeden z nielicznych budynków w Polsce powstałych z półfabrykatów wyprodukowanych przez górnośląską firmę „Christoph&Unmack” AG z Niesky².

Omawiany kościół był orientowany, po przeniesieniu go do Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” zachowano położenie prezbiterium – skierowane jest ku wschodzącemu słońcu, które utożsamiano z Chrystusem i Jego powtórny przyjściem (paruzją). Wschodzące słońce – utożsamiane z paruzją, czyli powtórny przyjściem na ziemię Chrystusa – ma jako pierwsze oświetlić ołtarz³. W suficie prezbiterium znajduje się świetlik, przez który dostają się do wnętrza pierwsze promienie przenikające z okna we wschodniej ścianie budynku⁴.

Fot.1. Krzyż znajdujący się na ścianie frontowej

Fot. D. Stokowski, 2017 rok

■ 2 B. Klajmon, *Problemy ochrony architektury prefabrykowanej okresu międzywojennego na przykładzie kościoła ewangelicko-augsburskiego z Bytomia-Bobrka*, [w:] *Architektura drewniana. Tradycja, dziedzictwo, współczesność, przyszłość*, red. R. Cielątkowska, D. Wojtowicz-Jankowska, Gdańsk 2014.

3 J. Hani, *Symbolika świątyni chrześcijańskiej*, Kraków 1994, s. 46–47.

4 Ostrołukowe okno znajduje się we wschodniej ścianie ponad prezbiterium. Światło dzienne wpada przez nie do wnętrza poddasza znajdującego się nad prezbiterium i stamtąd przez świetlik pada na sam ołtarz.

Wejście do kościoła prowadzi przez dwuskrzydłowe drzwi, nad którymi górują ocalałe z pożaru⁵: drewniany krzyż oraz dzwonnica⁶. Na krzyżu wciąż można dostrzec ślady ognia – nadpalona została jego tylna część, przylegająca do fasady budynku. Pozostawiono je celowo, aby świadczyły o historii kościoła, były jej świadkiem. Pierwszym pomieszczeniem, do którego wchodzi wierni jest kruchta, czyli mały przedsionek⁷. Zostawiają tu za sobą to, co jest zwykłe i doczesne, tutaj mają szansę przygotować się do modlitwy, skupić się, aby głębiej przeżywać uczestnictwo w nabożeństwie.

Fot. 2. Wejście do nawy głównej

Fot. D. Stokowski, 2017 rok

Z kruchty przechodzi się do miejsca modlitwy – nawy głównej. Ważnym elementem są dwuskrzydłowe drzwi prowadzące wiernych na spotkanie z Bogiem i Jego Słowem. Jedynie w nich umieszczone są witraże, przedstawiają niebiański, błękitny krzyż⁸. Wierni, podążając w stronę ołtarza, zmierzają w kierunku promieni słonecznych, słońce zaś to w myśl

■ 5 Pożar w kościele wybuchł wieczorem 23 lipca 2013 r., zob. *Pożar kościoła w Bytomiu Bobrku*, [@:] http://www.luteranie.pl/nowosci/pozar_kosciola_w_bytomiu_bobrku,2123.html, dostęp: 08.11.2017.

6 Z oryginalnego wyposażenia kościoła zachowały się także: ołtarz z krucyfiksem, ambona, chrzcielnica, klęczniki, cztery żyrandole, stoły, podpórka pod Biblię, fisharmonia, wazony, ławy oraz część krzesel.

7 *Mały słownik terminów plastycznych*, Warszawa 1993, s. 182.

8 J. Hani, *Symbolika świątyni...*, s. 86.

chrześcijańskiej symboliki Chrystus, któremu należało wyjść na spotkanie⁹. Zbawiciel powiedział sam o sobie: „Ja jestem światłością świata” [J 8,12]¹⁰, a Zachariasz w proroctwie wprost stwierdza:

wielkie zmiłowanie Boga naszego, dzięki któremu nawiedzi nas światłość z wysokości, by objawić się tym, którzy są w ciemności i siedzą w mrokach śmierci, aby skierować nogi nasze na drogę pokoju [Łk 1,78–79].

Także Symeon cieszy się z narodzin Jezusa:

oczy moje widziały zbawienie twoje, które przygotowałeś przed obliczem wszystkich ludów: Światłość, która oświeci pogan, i chwałę ludu twego izraelskiego [Łk 2,29–32].

Skromne wnętrze zdaje się przemawiać prostotą do przebywających w nim wiernych. Kremowe ściany przechodzą w skośne sufity. Przy podłodze do wysokości okien pomieszczenie opływają błękitno-zielone pasy lamperii¹¹. Ta okalająca wnętrze ozdoba może przywołać na myśl wody Jordanu. W tej rzece Jezus przyjął chrzest od Jana Chrzciciela¹². Fale „rzeeki” zbiegają się w chrzcielnicę, do której już od drzwi prowadzi wiernych biegnący przez całą nawę chodnik. Ostrołukowe okna i zwieńczenie empory dodają wnętrzu dostojności i powagi.

Oktagonalna chrzcielnica położona jest w znaczącym miejscu. Tylko przechodząc obok niej można dojść do ołtarza, na którym sprawowany jest dający zbawienie Sakrament Wieczerzy Pańskiej. Także jej kształt jest istotny – liczba osiem jest bowiem symboliczna dla wszystkich chrześcijan. Z arki Noego, która osiadła na górze Ararat, uratowało się osiem osób. To one zaczęły wprowadzać nowy ład i porządek: wyszły z wszechotaczającej wody, uniknęły gniewu Najwyższego [Rdz 7,13; 1P 3,20–21]. Osiem jest także błogosławieństw, które jasno pokazują, jak dotrzeć do Królestwa Niebieskiego [Mt 5,3–12]. Bóg stworzył świat w ciągu siedmiu dni – są to dni ziemskie, skończone, natomiast ósmy dzień oznacza boską wieczność. Chrzest pozwala na udział w Bożym życiu wiecznym, a ósem-

■ 9 Por. D. Forstner OSB, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 1990, s. 83–92.

10 Wszystkie cytaty z Pisma Świętego pochodzą z internetowego wydania Biblii Warszawskiej: <http://biblia-online.pl/Biblia/ListaKsiag/Warszawska>, dostęp: 7.09.2017.

11 Wygląd i kolorystyka lamperii zostały zrekonstruowane na podstawie archiwalnych fotografii kościoła z Bytomia-Bobrnka oraz zachowanych fragmentów oryginalnych lamperii.

12 Por. D. Forstner OSB, *Świat symboliki...*, s. 66–68.

Fot. 3. Chrzcielnica

Fot. D. Stokowski, 2017 rok

ka jest liczbą drugiego, przyszłego życia – zwycięstwa nad śmiercią. Jezus ukazał się uczniom osiem dni po swoim zmartwychwstaniu [J 20,26]¹³. Jak głosi anonimowa inskrypcja (przypisywana zazwyczaj św. Ambrożemu lub też Ennodiuszowi) umieszczona na chrzcielnicy mediolańskiego kościoła św. Tekli:

Ośmioboczne jest wewnątrz źródło chrztu – przystoi mu bowiem taka miara;
 Świętemu miejscu udzielenia chrztu słusznie przynależy się ta liczba
 W świetle zmartwychwstania Chrystusa, który przemógł bramy śmierci.
 Jego wskrzeszające słowo – wywodzi umarłych z zamkniętego grobu¹⁴.

Ambona ustawiona jest na podwyższeniu prezbiterium, dzięki czemu ksiądz znajduje się nieco wyżej niż wierni, ale wciąż pod krzyżem symbolizującym Chrystusa, umierającego, żeby zbawić ludzi. To z tego miejsca głoszone jest Słowo Boże.

Na ścianie prezbiterium zwanej tęczową, wypisany był pierwotnie cytat z listu św. Pawła do Efezjan: *Gelobet sei Gott und Vater unseres Herrn Jesu Christi* [Ef 1,3], co w tłumaczeniu na język polski znaczy: *Błogosławiony niech będzie Bóg i Ojciec Pana naszego Jezusa Chrystusa* i te słowa znaj-

13 Por. J. Hani, *Symbolika świętyńi...*, s. 79–84.
 14 D. Forstner OSB, *Świat symboliki...*, s. 61.

dują się w odtworzonym w Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” kościele. Jest to motto zaczerpnięte z Pisma Świętego. Podobnie jak barwne witraże ilustrujące Biblię, tak i wersety znajdujące się w kościele ewangelickim kierują ludzki żywot w stronę Boga. Przypominają, że najważniejsze jest Pismo Święte – jego słowa powinny być na stałe wpisane w ludzką duszę. Życie wiernych toczyć się powinno wokół modlitwy i lektury Biblii. Pomóc w tym miały cytaty i odwołania do nich przyjmujące formę *wyroczków*¹⁵ – faktycznych wskaźników tego, co stanowi o istocie życia i czym powinni się w nim kierować. Lektura Pisma Świętego jest jedną z czterech prawd wiary, dzięki którym ewangelik może otrzymać

zbawienie, a *wyroczek* jest tego unaocznieniem¹⁶.

Fot. 4. Ambona

Fot. D. Stokowski, 2017 rok

■ 15 Jak wynika z rozmów z osobami wyznania luterńskiego, takie cytaty (wersety) z Pisma Świętego zapisane na małych karteczkach, zakładkach, obrazkach, czy też wprost na ścianie, nazywano *wyroczkami*: rozmowy z A. Seemann-Majorek, zam. w Bytomiu oraz s. Ewą Cieślars, zam. w Dziegielowie, 2017 r.

16 Por. Ł. Barański, *Pietyzm*, „Polityka. Pomocnik historyczny. Marcin Luter i reformacja. 500 lat protestantyzmu” 2017, nr 4, s. 118–119.

Fot. 5. Ołtarz

Fot. D. Stokowski, 2017 rok

Podwyższenie ołtarza można odczytywać na dwa sposoby: jako podest pozwalający wszystkim uczestnikom nabożeństwa na dokładne ujrzenie tego, co dzieje się na ołtarzu, ale także jako symboliczne wywyższenie – górę będącą pomostem między tym, co boskie, a tym, co ludzkie. Z góry jest bliżej do Boga, nieba i zbawienia¹⁷. To na górze Ararat osiadła arka Noego, symbol odradzającego się życia, przymierza między Bogiem a ludźmi, zaś Mojżesz na górze Synaj odebrał tablice z dziesięcioma przykazaniami. Nie można jednak zapominać o najważniejszej górze chrześcijaństwa, miejscu gdzie dokonał się akt zbawienia – Golgocie.

Otoczone z trzech stron ścianami i nakryte niskim stropem prezbiterium przypomina grotę. Wrażenie to potęguje dodatkowo zrekonstruowana w ciemnych barwach tapeta, na której można dopatrzeć się czerwonego kwiatu, gałązki oliwnej, obłoków oraz głazów¹⁸. Kolor kwiatu symbolizuje ofiarę Chrystusa na krzyżu, ale też płomień Ducha Świętego,

■ 17 Por. J. Hani, *Symbolika świątyni...*, s. 130–138; D. Forstner OSB, *Świat symboliki...*, s. 84–85.

18 Tapeta została zrekonstruowana na podstawie archiwalnych fotografii kościoła z Bytomia-Bobrka.

który ma rozpalać serca i umysły wiernych¹⁹. Gałązka oliwna to symbol pokoju i ładu²⁰. Wzór tapety tworzą także kamienie. Mogą budzić skojarzenie z Jezusem, który uważany był za kamień węgielny, na którym powstał Kościół. Ważne jest odwołanie się do historii Jakuba w czasie jego drogi z Beer-Szeby do Charanu:

Jakub zaś wyruszył z Beer-Szeby i udał się do Haranu. A gdy przybył na pewne miejsce, zatrzymał się tam na noc, gdyż słońce zaszło, i wziął jeden kamień z tego miejsca, podłożył go sobie pod głowę i zasnął na tym miejscu. I śniło mu się, że była ustawiona na ziemi drabina, której szczyt sięgał nieba, po niej zaś wstępowali i zstępowali aniołowie Boży. A Pan stał nad nią i mówił: Jam jest Pan, Bóg Abrahama, ojca twego, i Bóg Izaaka! Ziemię, na której leżysz, dam tobie i potomstwu twojemu. [1Mojż 28,10–13].

Po przebudzeniu Jakub ustawił kamień, na którym spoczęła jego głowa, jako kamień ofiarny – ołtarz [1Mojż 28,10–22]²¹. Należy także wspomnieć o obłokach, które również można dostrzec na ścianach prezbiterium. Błękitne chmury na niebieskim tle symbolizować mogą Boga, Jego obecność i Jego mieszkanie w Niebie: tron usytuowany na słupie obłoku. Jest to zasłona, za jaką Bóg ukrywa przed wiernymi swoje oblicze²². W grocie wedle tradycji narodził się Jezus i w niej też wypełniła się historia zbawienia. Zbawiciel po trzech dniach zmartwychwstał i wyszedł do swych uczniów²³.

Na tylnej ścianie prezbiterium, usytuowany jest duży drewniany krucyfiks. Góruje nie tylko nad ołtarzem, ale także nad całym wnętrzem kościoła, przypominając z czym jest związana i na czym polega istota zbawienia – jedynie przez męczeńską śmierć Chrystusa na krzyżu, ludzie mogą go dostąpić.

Krucyfiks otaczają złote listwy. Podkreślają królewską i boską rangę Chrystusa, Jego panowanie nad ziemią i niebem²⁴. Dzięki świetlikowi, prezbiterium staje się otwarte na niebiosa, które łączy z ziemią ukrzyżowany Chrystus²⁵.

■ 19 Por. D. Forstner OSB, *Świat symboliki...*, s. 193, 118–120.

20 Ibidem, s. 173.

21 J. Hani, *Symbolika świątyni...*, s. 115.

22 Por. D. Forstner OSB, *Świat symboliki...*, s. 106–107.

23 Ibidem, s. 125–133.

24 Ibidem, s. 147–149.

25 Rozmowa z ks. dr. Hansem-Wilhelmem Pietzem, zam. w Goerlitz, 2017 r.

Fot. 6. Widok na nawę i prezbiterium

Fot. D. Stokowski, 2017 rok

Wszystkie elementy wystroju kościoła zdają się prowadzić wiernego do przodu, do ołtarza. Zwracają uwagę na to, co jest najważniejsze w Kościele luterańskim – na triadę liturgiczną, w skład której wchodzi miejsca dopełniania się sakramentów: chrzcielnica i ołtarz, a także ambona, z której głoszone Słowo Boże.

Summary

Symbolism of the Evangelical Church of the Augsburg Confession from the Bobrek District of Bytom

An Attempt of Interpretation

In Christian churches no element of interior fittings and furnishings is accidental. The colours of the walls or dados, in addition to the fact that they please the eyes of the faithful, also affect them in a less obvious way. The article aims to illustrate the interior decor and symbolism of the Evangelical Church of the Augsburg Confession originally located in the Bobrek District of Bytom, which was reconstructed in the Museum “Upper Silesian Ethnographic Park in Chorzów” in

2017. The paper shows how one can read and interpret the interior of the church – not only the colour scheme used, but also the arrangement of the liturgical furnishings and fittings, its colour and shape. Furthermore, the text also attempts to signal, point out the problem, often eluding researchers of various disciplines. Namely, how the place, the sacred space is experienced by those to whom it is dedicated and how this reception changes in the time.